

A silver metal spiral binding is visible on the left side of the page, looping through a series of holes. The background of the page is a light beige, textured fabric.

Filosofie I.

Od epistemologického obratu k
filosofii mysli

Od epistemologického obratu k filosofii mysli

1. epistemologický obrat (17. stol.)
2. Kantův idealismus
3. fenomenologie
4. analytická filosofie

Epistemologický obrat

- novověký (16./17. stol.) obrat **od bytí k poznávání** – vznik epistemologie
- epistemologie zkoumá *jestli* je pravdivé **poznání** možné, *jak* lze pravdivého **poznání** dosáhnout a *co* je předmětem **poznání**
- nový důraz na poznávání souvisel s otřesem víry v autority a dalším rozvojem přírodních věd (obojí započato už v renesanci)

Změna postavení člověka ve světě

- člověk je chápán jako **subjekt** (z latinského *subiectum* – podklad) – je základem možnosti poznání
- v opozici k subjektu je položen **objekt** (z latinského *obicere* – stavět se proti) – veškerý od subjektu odlišný zbytek skutečnosti
- **vzniká subjekt-objektový dualismus**, tj. subjekt a objekt jsou vzájemně nezávislé (oddělené) + tím, že subjekt objekt zkoumá, jej nijak neovlivňuje – idealizované pozorování i experiment
- pozůstatky zůstávají ve většině lidí dodnes

Racionalismus

- **epistemologický přístup, který pokládá za zdroj poznání (i mravních hodnot) rozum**
- rozumové poznání je pokládáno za **samostatné, nezávislé na zkušenosti** – proto **pravdy, které rozum objevuje jsou apriorní** (*a priori* – dřívější)
- racionálně poznané apriorní pravdy bývají označovány jako **tzv. vrozené ideje** – jsou **původní, nutné a obecně platné**; zatímco **empirické pravdy jsou aposteriorní** (*a posteriori* – pozdější) jsou odvozené, nejsou nutné ani obecně platné
- veškeré další nutné a obecně platné poznání je pak **budováno cestou dedukce z vrozených idejí** – tak je vytvářena matematika (a geometrie), metafyzika, ale i morálka

Představitelé racionalismu

- René Descartes
- Blais Pascal
- Benedikt Spinoza
- Gottfried W. Leibniz

René Descartes

- spisy:
- *Pravidla pro vedení rozumu*
- *Rozprava o metodě*
- *Meditace o první filosofii*
- *Principy filosofie*
- +
- *Vášně duše*

Hledání správné metody

- lidský rozum je ze všeho nejlepší nástroj poznání, jen mu schází správná metoda
- inspirován matematikou nakonec nachází čtyři pravidla, jimiž by se mělo rozumové poznání řídit: nahlédnutí (prostřednictvím intuice) evidentních pravd, jejich analýza (deduktivní metoda), následná systematická syntéza nových poznatků a konečně uzavření systému poznatků s ohledem na úplnost
- evidentním pravdivým poznatkem je to, co je nahlédnuto jasně (*clare*) a rozlišeně (*distincte*)

Univerzální pochybnost

- k překonání skepse prochází Descartes metodickou pochybností: snaží se pochybovat úplně o všem o čem pochybovat lze – nejen smyslové klamy, nejen obecná nespolehlivost smyslů, ale zavádí i hypotézu tzv. „**klamavého démona**“, jehož působením můžeme být šálení i v otázce zdánlivě nepochybných matematických pravd
- zůstává tedy vůbec něco, o čem nelze pochybovat?

Sebejistota mysli

- důkaz provedeme ve čtyřech krocích:
  1. **O všem mohu pochybovat** (*De omnibus dubitandum est*)
  2. **Nemohu pochybovat o tom, že pochybuji**
  3. **Pochybuji, tedy myslím** (*Ego dubito, ergo cogito*)
  4. **Myslím, tedy jsem** (*Ego cogito, ergo sum*)
- tímto důkazem prokázal Descartes **nezpochybnitelnost vlastní existence subjektu – já**, a tak položil základ filosofie subjektu
- z důkazu také vyplívá zvláštní charakter subjektu – jedná se o **věc myslící** (*res cogitans*)

Dualismus

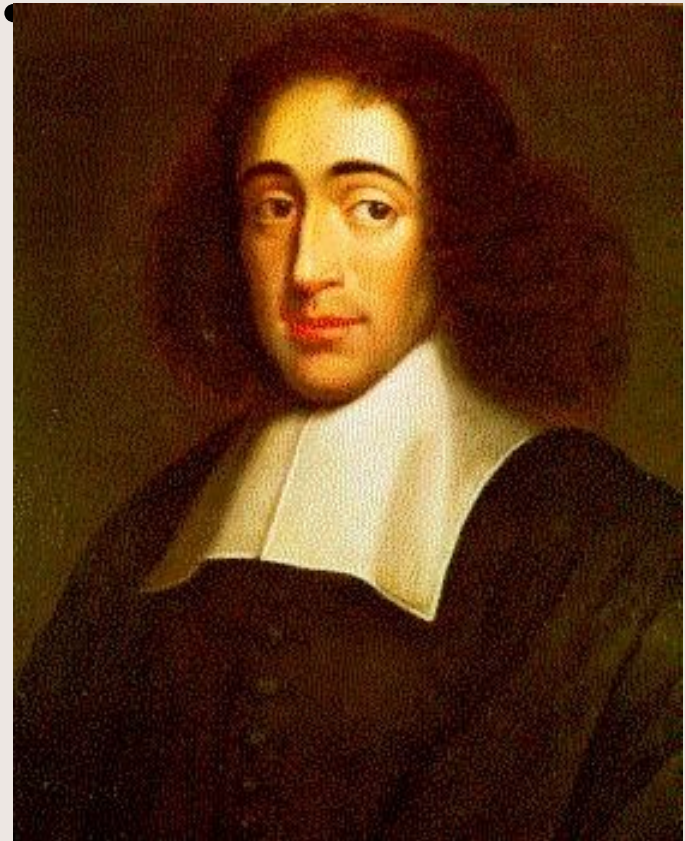
- Descartes uznává existenci pouze dvou typů substancí – **substance myslící – mysl** (*substantia cogitans*), jejíž jedinou charakteristikou je myšlení a **substance rozprostraněné – hmota** (*substantia extensa*), jejíž jedinou charakteristikou je rozlehlost
- substance rozprostraněná je popisována pomocí **primárních kvalit** (velikost, tvar, pohyb) a **sekundárních kvalit** (barva, chuť, vůně, ...); **primární kvality jsou pro popis substance rozhodující**, neboť sekundární kvality jsou subjektivní

Problém vztahu mysli a těla

- mysl byla vůči tělu nadřazená – mysl lze poznat z ní samé, tělo však pouze pomocí mysli
- jak (a proč vlastně) pak ale máme chápat jejich vzájemný vztah? **Jak čirá nemateriální myšlenka hýbá hmotným tělem** (např. v okamžiku, když se rozhodnu pohnout rukou)?
- Descartes našel speciální převodní mechanismus v lidském mozku – **šišinku** (epifýzu), která uskutečňovala komunikaci mezi myslí a tzv. animálními duchy, kteří putovali po nervových vláknech a posílali tak impulzy do těla

Benedikt Spinoza

- spisy:
- *Rozprava o zdokonalení rozumu*
- *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*
- *Tractatus theologico-politicus*

Monismus

- je pouze jedna **Substance** – **Bůh**, která je absolutně nekonečná a sestává z nekonečného množství atributů
- ze všech nekonečně mnoha **atributů** člověk poznává jen dva: **myšlení** a **rozprostraněnost**; vidíme, že Bůh je věc myslící i věc rozprostraněná, a tak je **vyřešen** 😊 **problém Descartova dualismu**
- **mody** se dělí na nekonečné (např. rozum, vůle, ale i pohyb nebo klid ad.) a konečné (konkrétní jsoucna); čili i **každý člověk je modem nekonečné Substance** 😊
- v takovémto systému je vše svázáno „železnou nutností“, která ústí ve **fatalismus** – vše je předem determinováno – „*Svoboda je poznaná nutnost.*“

Vztah těla a mysli

- každé konkrétní jsoucní je modem atributu myšlení i rozprostraněnosti, čili i člověk je modem myšlení i rozprostraněnosti – vztah mezi tělem a duší je označován jako **paralelismus**, je zajištěn tím, že obojí přísluší v posledku Bohu, který je „svorníkem“ všeho

Gottfried W. Leibniz

- spisy:
- *Nové úvahy o lidské soudnosti*
- *Teodicea*
- *Monadologie*

Epistemologie:

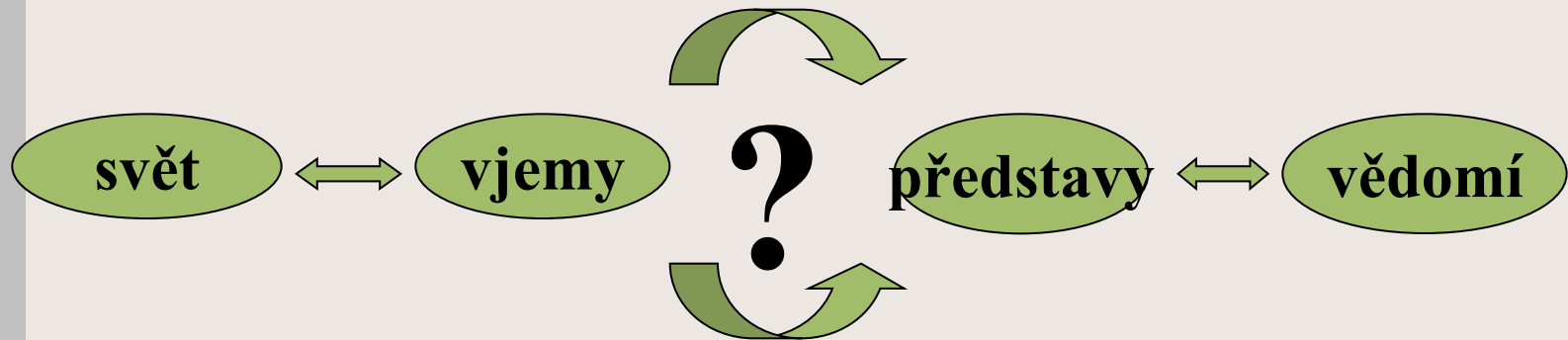
Mathesis Universalis

- každé jasné rozumové poznání se prolíná s matoucím smyslovým poznáním (proti Lockovi)
- usiloval **veškeré poznání převést na jednoznačné pojmy**, které lze vyjádřit abecedou symbolů a matematicky uvést do vzájemných vztahů – tzv. „**mathesis universalis**“ (univerzální nauka); je proto pokládán za předchůdce symbolické logiky

Empirismus

- **epistemologický přístup, který pokládá za zdroj poznání (i mravních hodnot) zkušenost (empirii)**
- **krajní podobou byl senzualismus – zdrojem poznání pouze smyslová zkušenost**
- **neexistují žádné vrozené ideje, rozum není autonomní (zpracovává to, co zkušenost nashromáždí)**
- **poznání je budováno metodou indukce – vytváření obecných závěrů na základě jedinečných zkušeností**

Problém reprezentace

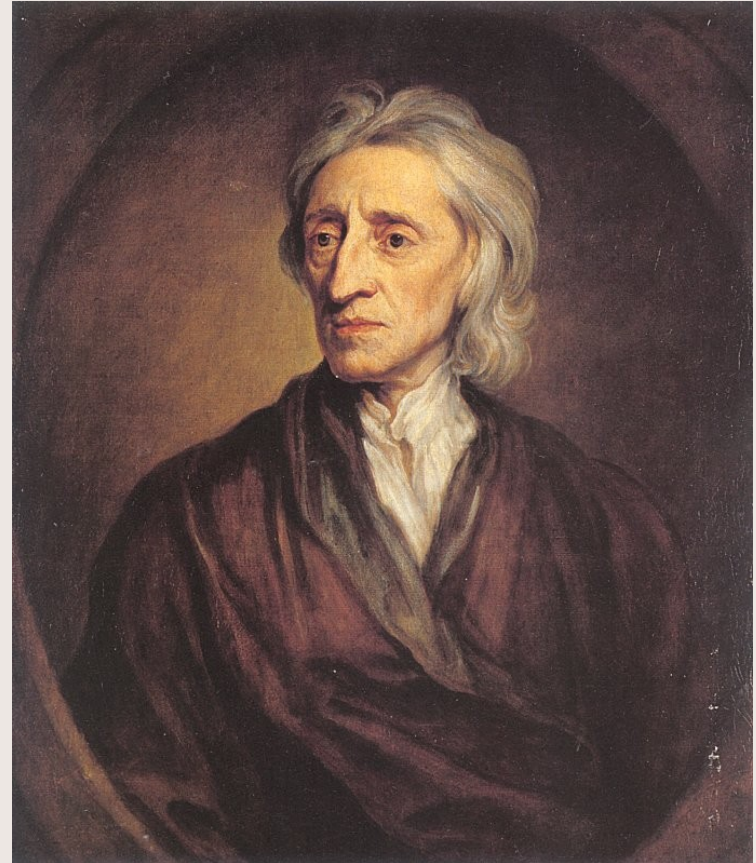
- také empirismus měl své problémy – tím největším je **problém reprezentace** vjemů v mysli
- pokud není vysvětleno, jak se vjemy otiskují do mysli, **hrozí subjektivismus** – neexistuje obecně platné a společně sdílené poznání „o světě jako takovém“, vše co víme, víme pouze o našich představách (ty mohou být třeba i u všech poznávajících subjektů stejné, to ale problém neřeší)

Představitelé empirismu

- John Locke
- George Berkeley
- David Hume

John Locke

- spisy:
- *Esej o lidském rozumu*
- *Nové úvahy o lidské soudnosti*
- *Dvě pojednání o vládě*

Poznání skrze zkušenost

- rezolutně odmítl Descartovu nauku o vrozených idejích – **lidská mysl je prvotně „nepopsaná deska“** (*tabula rasa, empty cabinet*), kterou zaplňuje teprve zkušenost - „*Nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech.*“
- rozlišoval dvojí typ **dojmů (vjemů)**: **senzace** (vnější, způsobené vnějšími tělesy) a **reflexe** (vnitřní, způsobené lidským duchem)
- **spojováním senzací a reflexí vznikají jednoduché představy (ideje)**
- **jednoduché ideje se vyznačují: primárními kvalitami** – jsou objektivní (např.: tvar, pohyb, hmotnost ad.); a **sekundárními kvalitami** – jsou pouze subjektivní (např.: barva, chuť, vůně ad.)
- **z jednoduchých představ (idejí) vytváří rozum komplexní představy (ideje)** (např.: substance, relace, mody ad.)
- poznávání je omezeno na práci s představami (idejemi) – **pravda se týká pouze soudů o představách (idejích)**; proto se Locke snažil přenést pravdu i na soudy o „věcech samých“, ale to se v jeho nauce nikdy uspokojivě nepodařilo

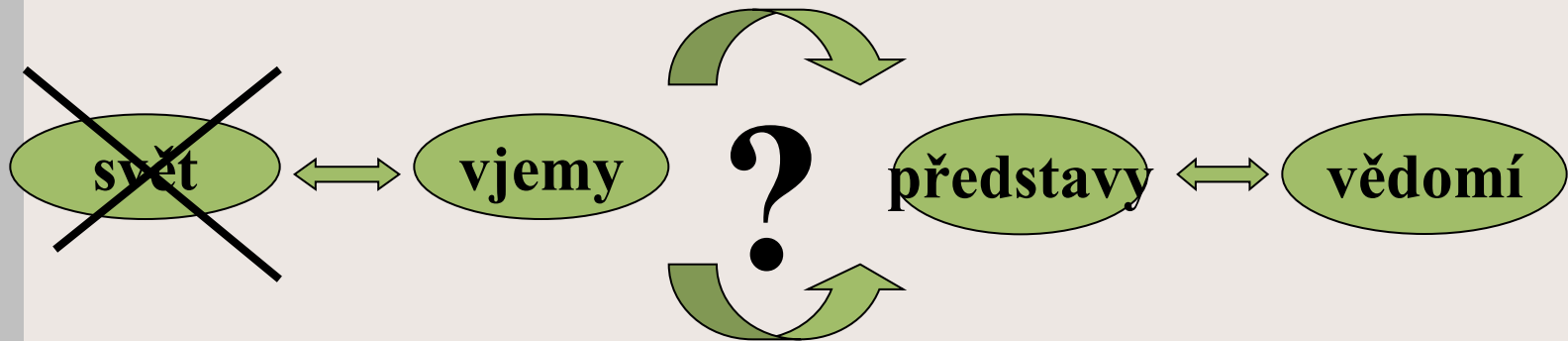

George Berkeley

- spis:
- *Pojednání o
základech lidského
poznání*

Subjektivní idealismus

- východisko je u Berkeleyho senzualistické, ale je doprovázeno odmítnutím mechanického materialismu (Hobbes) (z náboženských důvodů) – **odmítá pojem hmoty a spolu s ním existenci vnějšího světa** (představy vnějšího světa v nás působí Bůh)
- Berkeleyho výrok: *Esse est percipi*. – **Být znamená být vnímán.**; bývá oprávněně chápán jako vyjádření **solipsismu** – existuje pouze vnímající subjekt
- pokud je vše jen v subjektu, co pak s ostatními lidmi? Berkeley to řeší (jak jinak) s pomocí Boha (a tak uniká solipsismu) – **ostatní subjekty existují a Bůh zajišťuje, že všechny vnímají společný svět**

David Hume

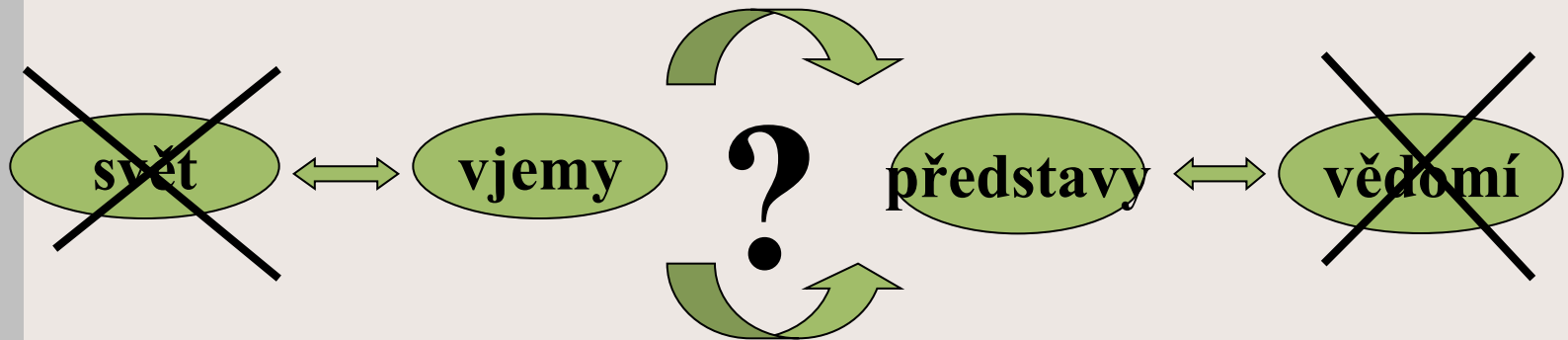
- spisy:
- *Pojednání o lidské přirozenosti (Treatise)*
- *Filosofické eseje o lidském rozumu*
- *Zkoumání o lidském rozumu*

Skepticismus

- zdrojem poznání je smyslová **zkušenost**, která nám poskytuje dojmy – **imprese**; z dojmů se prostřednictvím **představivosti** vytvářejí představy – **ideje**
  - úkolem rozumu je sdružovat představy, vyhledávat mezi nimi souvislosti a vytvářet soudy (závěry)
  - soudy jsou dvojího druhu:
    1. **o vztazích mezi idejemi**: pravdivé (soudy matematiky a logiky), analytické
    2. **o vztazích mezi reálnými fakty**: pouze pravděpodobné (soudy přírodních věd, ale i metafyziky), syntetické
-
- **nemáme žádné nutné a pravdivé poznání o věcech samotných (reálných faktech), ale pouze o idejích – skepticismus**

Iluze „já“

- protože se některé dojmy vyskytují prostorově blízko sebe, činíme závěr, že přísluší nějaké konkrétní substanci; to ale opět není nutně pravdivé tvrzení, **substanci můžeme pokládat za fiktivní – slepenec dojmů**

- nemusí existovat ani já (duše), jakožto substance, v níž se ideje slučují; **já (vědomí) je pouze komplex představ (idejí)**

Kantův idealismus

- spisy:
- *Kritika čistého rozumu*
- *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*
- *Kritika praktického rozumu*
- *Kritika soudnosti*

Kritika čistého rozumu

- **filosofie už nemá být napříště chápána jako věda o objektivní realitě (o nejobecnějších jsoucnech a pojmu bytí), ale jako věda o činnosti rozumu – filosof zkoumá jakým způsobem rozum pracuje, když poznává (metafyzika je přeformována do epistemologie)**
- rozpracování činnosti čistého (teoretického) rozumu nás přivede k rozřešení Humovy skepse – ukáže se, jak může existovat věda, která bude souhrnem poznatků nezpochybnitelných žádnou další zkušeností

Syntetické apriorní soudy

- jsou to **soudy, které vynáší čistý (teoretický) rozum nad naši zkušeností – jsou nutné (protože apriorní) a zároveň přinášejí nové poznatky (protože syntetické)**
- tyto soudy vyjadřují **spojení racionalismu** (apriorní soudy rozumu ...) **a empirismu** (... zpracovávají zkušenost)
- příklady syntetický apriorní soudů dle Kanta:
  - věta: „ $5 + 7 = 12$ “
  - věta: „Přímka je nejkratší spojnicí mezi dvěma body.“
  - věta: „Celkové množství hmoty ve vesmíru zůstává neměnné.“
- vidíme, že zatímco Hume předpokládal, že matematické soudy jsou analytické, Kant se domnívá, že **matematické soudy jsou sice apriorní ale syntetické**
- humovská skepse je tak podle Kanta zažehnána, našli jsme nutné soudy, na jejichž základě může být vybudována přírodověda
- zůstává zásadní otázka: *Jak jsou tyto syntetické apriorní soudy možné?*

Transcendentální idealismus

- Kant uskutečnil tzv. **kopernikánský obrat** v myšlení – **snaha racionalistů a empiriků** dosáhnout objektivismu předpokládala, že **by měl objekt určovat, jak jej subjekt poznává**; Kant ale perspektivu **obrací** a tvrdí, že **subjekt určuje objekt – objekt je subjektem zformován**
- idealismem je Kantova nauka, protože má za východisko poznání subjekt a nikoliv vnější (hmotnou) realitu
- **transcendentální je to, co je dáno před každou zkušeností** (co každou zkušenost přesahuje)
- a tak konečně můžeme říct: **Syntetické apriorní soudy jsou možné** (a s nimi objektivní poznání), poněvadž existuje **transcendentální subjekt**, který „obsahuje“ **apriorní formy**, které provádí syntézu poznatků (počítků, smyslových vjemů ad.)

Stupně transcendentálního idealismu

1. Transcendentální estetika

- předmětem jejího zkoumání je **smyslovost** (názor – ve smyslu nazírání, nebo zjednodušeně vnímání)
- „**vjem**“ je vytvářen prostřednictvím **apriorních forem smyslovosti: prostor a čas**

2. Transcendentální analytika

- předmětem jejího zkoumání je **rozvažování** („nižší“ část rozumu, německy *Verstand*)
- **zkušenost** je vytvářena prostřednictvím **apriorních forem rozvažování: kategorie**

3. Transcendentální dialektika

- předmětem jejího zkoumání je **čistý rozum** („vyšší“ část rozumu, německy *Vernunft*)
- **ideje** jsou vytvářeny prostřednictvím **regulativních idejí čistého rozumu: já, svět, bůh**

Věc o sobě a fenomén

- kopernikánský obrat **zachránil objektivitu poznání, ale za cenu podřízení objektu pod moc subjektu**; populárně to bývá vyjadřováno souslovím: Věda si vytváří svět., tj. předepisuje zákony přírodě
- **objekty našeho poznání jsou tak „pouze“ jevy** (německy *Phänomen*), to jaká je realita sama o sobě – **věc o sobě** (německy *Ding an sich*) **nikdy nezjistíme** (projevuje se pouze jako tříšť počitků, které subjekt zpracovává)
- to ale znamená **definitivní ortel pro metafyziku**, neboť ta vždy usilovala o bezpředsudečné poznání světa, tak jak je sám o sobě – ale **veškeré principy, o které se přitom opírala jsou „pouze“ nástroje subjektu** (apriorní formy)
- metafyzika je tak odsouzena do role „pouhé“ **kritické strážkyně kompetencí čistého rozumu** – aby se nesnažil čistý rozum proniknout tam, kam nemůže

Kritika praktického rozumu

- je nutným pokračováním Kritiky čistého rozumu, neboť **přivádí rozum od spekulace k jednání**
- **praktický rozum nás spojuje s věcí o sobě** – ačkoliv ji nemůžeme spekulativně čistým rozumem poznat, svým jednáním potvrzujeme její existenci (neboť vycházíme ze sféry subjektu coby osoba vstříc světu 😊)

Německý idealismus po Kantovi

- Johann G. Fichte
- Friedrich W. S. Schelling
- Georg W. F. Hegel

Johann G. Fichte

- spisy:
- *Vědosloví*
- *Transcendentální logika*

Filosofie absolutního JÁ

- **já je zdrojem skutečnosti**, která se uskutečňuje skrze **sebepoznávání já** (*neexistuje věc o sobě*)
- k sebepoznávání dochází skrze **dialektickou triádu**:
  1. krok (teze): **sebekladení já** – totožné se sebou samým
  2. krok (antiteze): já se nahlíží skrze své popření – **kladení NE-já** – světa věcí
  3. krok (syntéza): **JÁ se klade v já skrze NE-já** – **dialektický pohyb** – já se popírá („vytváří“ svět), aby se mohlo vymezovat, aby se mohlo pochopit a stát se JÁ

Georg W. F. Hegel

- spisy:
- *Fenomenologie ducha*
- *Věda o logice*
- *Encyklopedie filosofických věd*

Dialektická jednotá protikladů

- dialektický vývoj – každý jev přechází nutně ve svůj opak a oba se pak sloučí v jednotě vyššího stupně
- schéma vývoje – dialektická triáda:

1. TEZE → ANTITEZE

SYNTÉZA

2. TEZE

ANTITEZE

SYNTÉZA

:

∞

Dialektický vývoj světového ducha

1. teze – **neosobní duchovní princip** (čisté myšlení) – zkoumá jej logika
  - antiteze – **vnější svět** (příroda) – zkoumá jej **filosofie přírody**
  - syntéza – **člověk** – zkoumá jej **filosofie ducha**

↓
2. teze – **subjektivní duch** (individuální vědomí)
  - antiteze – **objektivní duch** (nadindividuální vědomí – duchovní hodnoty, ideje)
  - syntéza – **absolutní Duch**

↓
3. teze – **umění**
  - antiteze – **náboženství**
  - syntéza – **filosofie** – míněna samozřejmě **Hegelova filosofie** 😊

Pozitivismus

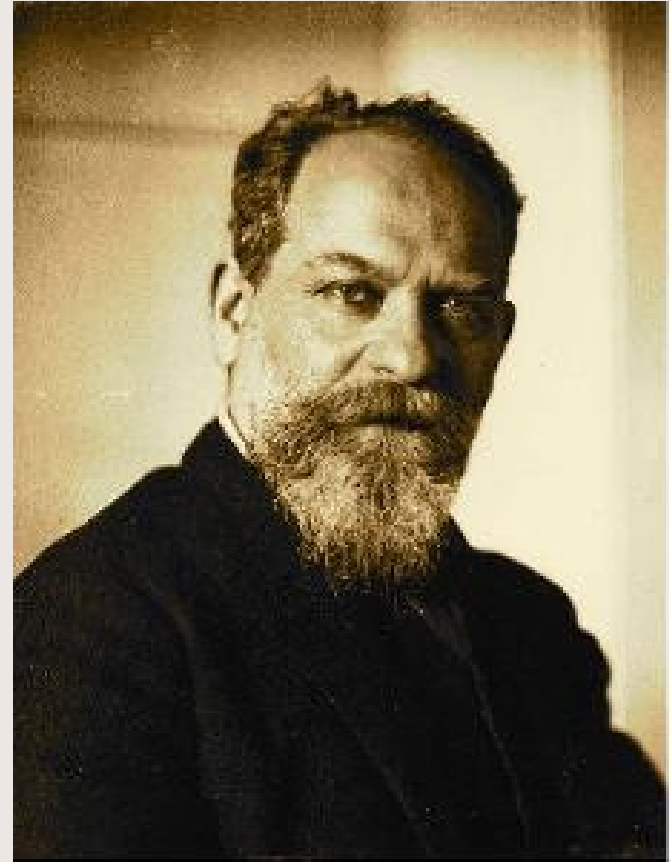
- byl kritickou reakcí na rozvoj metafyziky přelomu 18. a 19. století (německý idealismus)
- **striktně odmítal teologii i jakoukoliv metafyziku** – neboť nelze jít za hranici pozorování a odkrývat podstaty věcí
- **pozitivní** (skutečné) jsou pouze **fakta – empirické skutečnosti**, které získáváme zkušeností a které zpracovává věda
- **úkolem filosofie je systematizace vědeckého poznání** – filosofie oproštěná od metafyzických předsudků má být vlastně metodologií vědy
- realizací programu pozitivismu mělo být dosaženo dalšího (princiipiálně neomezeného) **pokroku v poznání** (ovládání přírody, v souvislosti s průmyslovou revolucí)

Fenomenologie

- tvrdí v opozici ke Kantovi, že **skrze fenomény** – jevy, se můžeme dostat **k věci o sobě** a **nahlízet podstaty** (eidos) **věcí**
- pokouší se **hledat nesmyslový základ** (eidos) **každé smyslové zkušenosti**; fenomén není pouze odlesk věci (jak to známe z empirismu), podstatu je třeba hledat přímo ve fenoménu, skrze jeho rozbor
- fenomenologii je možno chápat jako **protiváhu analytické filosofie**; zatímco a. f. konstatuje uzavřenost člověka do pojmového schématu, jež tvoří jazyk; věří f., že můžeme skrze své poznání proniknout až k podstatám věcí samých

Edmund Husserl

- spisy:
- *Logická zkoumání*
- *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*
- *Karteziánské meditace*
- *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*

Nazírání podstat

- Husserl se domnívá, že ve svém vnitřním vnímání (imanence vědomí) můžeme dosáhnout jistoty poznání něčeho objektivního, co není závislé na lidské subjektivitě
- 1. fenomenologická redukce**
    - znamená očištění od jakýchkoliv předpokladů – tzv. univerzální *epoché*, **zdržení se úsudku**; čili zdržíme se jakýchkoliv racionálních soudů o fenoménu, necháme jej na sebe pouze působit
  - 2. transcendentální redukce**
    - očištění samotného vnímajícího subjektu – odhlédnutí od psychofyzických a sociálních aspektů člověka – tím je získána čistá *transcendentální subjektivita*
    - v takto očištěné subjektivitě můžeme sledovat fenomény, které jsou typické svou *časovostí* a vzájemnou provázaností
    - tato zaměřenost vědomí na svůj obsah se nazývá *intencionalitou*
  - 3. eidetická redukce**
    - fenomén je nahlížen ze všech možných úhlů pohledu, ve všech možných modifikacích, aby tak vystoupil tzv. *eidetický invariant* – to, obecné, co nemůžeme nikdy vynechat, to co vystihuje podstatu (eidos) fenoménu - dochází k tzv. zření podstat

Jiný a Lebenswelt

- v pozdější době si Husserl uvědomil problém poznávání druhých osob, které nechtěl nazírat jako fenomény – hovoří proto o tzv. *intersubjektivitě* a vcítění
- uznává nakonec i existenci vnějšího světa – *Lebenswelt*, přirozeného světa, kterého se nelze žádným epoché zříci, neboť jsme s ním už vždy spjati

Analytická filosofie

- též označována jako **novopozitivismus** nebo filosofie jazyka
- cílem je **logická analýza jazyka**, která přinese vyřešení tradičních otázek metafyziky i noetiky
- obecná charakteristika:
  1. nabízí **metodu řešení filosofických problémů**, není tudíž filosofickou doktrínou
  2. tvrdí, že **filosofické koncepty musí být v souladu s výsledky empirických věd**
  3. filosofie musí **respektovat logiku**, jako nástroj poznání
  4. úsilí o **správné používání jazyka**, správnou jazykovou formulaci zkoumaných problémů
  5. **odmítavé stanovisko k metafyzickým spekulacím**, které jsou založeny na nesprávném používání jazyka

Představitelé analytické filosofie

1. vlna:

- Gottlob Frege
- Bertrand Russel
- Ludwig Wittgenstein
- Rudolf Carnap

2. vlna:

- Ludwig Wittgenstein
- Willard O. Quine
- Donald Davidson

Ludwig Wittgenstein

- spisy:
- *Tractatus logico-philosophicus*
- *Filosofická zkoumání*

Traktát

- vliv Russela
- usiluje o **vytvoření logicky správného jazyka**, jehož prvky jsou tzv. *atomární věty*
- uplatňuje **korespondenční teorii pravdy**
- logika (lépe logická forma), která jazyk umožňuje je jazykem nenahlédnutelná
- smysluplné jsou pouze ty věty, které hovoří o objektech světa (jsou obrazem faktu), tudíž nelze formulovat smysluplné věty metafyziky, etiky nebo teologie, neboť ty se snaží zachytit to, co svět přesahuje – „O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet“

Zkoumání

- zkoumá **přirozený jazyk**
- zastává **koherenční teorii pravdy**
- jazyková pravidla se proměňují v průběhu svého uplatňování
- vypracovává teorii *jazykových her*, v nichž získává jazykový výraz smysl; *význam jazykového výrazu spočívá v jeho používání*

Postanalytická filosofie

- obrat k přirozenému jazyku
- koherenční teorie pravdy
- holismus v poznání
- relativita poznání

Willard O. Quine

- snaha o přiblížení epistemologie přírodním vědám
- formuloval a překonal dvě dogmata empirismu
- hlásal relativitu ontologií
- všímal si vzniku a vývoje jazyka, vedoucího až k formulování vědeckých teorií
- spis: *Slovo a objekt*

Donald Davidson

- formuloval a překonal třetí dogma empirismu, čímž překonal relativismus Quina a snad i relativismus obecně
- spis: *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*

